

Stjepan Antoljak

DA LI BI SE JOŠ NEŠTO MOGLO REĆI O HRVATSKIM KNEZOVIMA BORN I LJUDEVITU POSAVSKOM*)

BORNA

1.

U sklop države Karla Velikog ušle su nakon mnogih ratova i obje Panonije, te Istra, Liburnija i Dalmacija izuzev primorskih gradova, koji su pripali Bizantu¹⁾. Među njima Istra, Luburnija i Dalmacija su bile podvrgnute pod vlast furlanskog markgrofa²⁾.

Većina tih zemalja obuhvaćena je pod imenom Hrvatska. Ona se je, kako piše Konstantin VII Porfirogenet, prostirala u njegovo doba od Cetine do Labina u Istri, a sa Panonskom Hrvatskom je graničila negdje na Kupi³⁾.

No svakako je Hrvatska početkom 9 stoljeća imala nešto manje granice, jer još krajem 8. stoljeća i sama Istra ima svoga zasebnoga „dux⁴⁾“.

O Borni⁵⁾, knezu Dalmatinske Hrvatske, koji se je do te časti digao od plemenskog vođe, prvi puta savremeni zapadni izvori govore 818. godine. To su Einhardovi anali, koji mu pod 818. godinom daju titulu „ducis Guduscanorum“, pod 819. zovu ga „dux Dalmaciae“, a pod 821. g.⁶⁾ „dux Dalmatiae atque Liburniae“⁷⁾.

*) Ovaj prilog ima da ukaže našim mladim historičarima, a napose studentima historije, kako je potrebna ponovna revizija mnogobrojnih pitanja sa područja srednjovjekovne historije naroda Jugoslavije.

¹⁾ O tome Einhard u Vita Caroli Magni (F. Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, MSHSM VII, Zagrabiae 1877, 315).

²⁾ RD, 305, 306; F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 305.

³⁾ Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II, SAN, Posebna izdanja viz. instituta CCCXXIII/7, Beograd 1959, 35.

⁴⁾ RD, 297.

⁵⁾ U kartularu opatije Saint-Aubin d'Angers (Anjou) koja je pripadala benediktincima, nalazi se u ispravi iz 1082—1106. g. među svjedocima i „Walterius Bornus“. U drugoj pak „Ingelbertus Bornus“, u trećoj iz 1080—1120. „Johannes Bornus“, te u onoj iz o. 1100. „Johannem Bornus“, a u slijedećoj iz 1060—1087. g. „Hilduinus de Borena“ ili pak u onoj s. d. opet „Walterius Bornez“ (Cartulaire de l'Abbaye de Saint-Aubin d'Angers I, Angers 1896, 80, 105, 106, 114, 301, 449).

⁶⁾ RD, 320, 322, 325.

⁷⁾ M. Suić piše da se u rimsko doba Liburnija prostire od Raše do Krke, te da pisac Vegecije (4. st.) navodi da je Zadar glavni grad (caput) Liburnije, mada ona nije bila posebna

Međutim anonimni autor „Vita Hludowici imperatoris” (za doba 814—829) pod 818. g. ne spominje Bornu nego samo poslanstvo „Goduscanorum” (Coduscanorum)⁸⁾, pod 819. Borni (Borno, Berna) daje titulu „Dalmatiae duci”, pod 820. ga kao i Einhardovi anali zove samo „Borna” (bornar), a tako i 821. godine⁹⁾.

2.

Bornom se pozabavio E. Dümmler još 1853. godine. Pod vlast ovoga kneza on je stavio Gudušćane u Sjevernoj Dalmaciji. Tom prilikom je iznio kako Šafarik stavlja ovo pleme u predjel kod brda Kučaja jugoistočno od Braničeva i da je taj isti pisac razumio Einhardove riječi: „Erant ibi. . . legati. . . Bornae ducis Guduscanorum et Timocianorum, qui nuper a Bulgarorum

administrativno-politička jedinica. I u ranom srednjem vijeku spominje se Liburnija nekoliko puta u franačkim izvorima. Šišić i neki drugi historičari, po Suiču, drže da je Liburnija obuhvaćala isto područje kao i antička; vjerovatnije je međutim, kaže dalje Suič, da se naziv Liburnija u to vrijeme odnosi samo na sjeverozapadnu periferiju nekadašnjeg historijskog područja oko Kvarnera, gdje su se i zbili događaji u kojima govore franački izvori. U tom slučaju nije teško protumačiti zbog čega knez Borna u početku 9. st. nosi u naslovu, uz dux Dalmatiae (koja u rimsko doba obuhvaća i Liburniju) i dodatak atque Liburniae (Enciklopedija Jugoslavije 5, Zagreb 1962, 577). Međutim već Prokopije u 6. stoljeću uvijek razlikuje Dalmaciju od Liburnije (u koju stavlja Skradin) i kaže da da je ona iza Dalmacije, a onda dolazi Istra (gl. F. Kos, Građivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I, Ljubljana 1902, 13—15, 35). Nadalje Anonymus Ravennas u djelu *Cosmographia* (sastavljena valjda između 667. i 670. g.) navodi Trsatsku Liburniju (Liburnia Tarsaticensis) t. j. Liburniju (Liburniam), u kojoj nabroja gradove: Elona (Nin), Dan(?), Coriton (Karin), Argerunto (kod izliva Zrmanje u more), Bigi (stari Vegium), Ospela (Ortopula), Puplisca (Lopsica, na jugu Senja?), Senia (Senj), Turres (između Senja i Trsata), Raparia (blizu Trsata), Tharsaticum (Trsat), Lauriana (Lovran) i Albona (Labin) (Fr. Kos, o. c. I, 225). Franački savremeni izvori stavlja ju također Trsat u Liburniju i nazivaju ga grad Liburnije ili Liburna (RD, 300, 301; Fr. Kos, o. c. I, 359, 360). Čak Paulinova pjesma „de Herico duce” spominje „Lubicum litus” t. j. „Liburnum litus” (RD, 301), liburnijsku obalu. Kada pak Einhard u „Vita Caroli Magni” opisuje što je sve ovaj vladar osvojio, on uz obje Panonije i Daciju niže i Istru, te Liburniju i Dalmaciju, a Poeta Saxo (*Annales de gestis Caroli magni imperatoris*) govori o predjelima Liburna, Dalmaciji i t. d., koje je car Karlo zauzeo (RD, 315; Fr. Kos, o. c. II, Ljubljana 1906, 18).

Romuald iz Salerna u svojoj „Chronicon” pod 810—817. g. piše o pripadnosti Istre i Dalmacije osim primorskih gradova Karlu (Romualdi Salernitani *Chronicon*, L. A. Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores* (RIS) f. 166, t. VII, p. I, Bologna 1935, 125) a tako gotovo isto i Andrija Dandolo (u. 1354) u svojoj „Chronica” pod 803—5. g. (Andreae Danduli *Chronica*, RIS f. 315, t. XII, p. I, Bologna 1938, 129). I *Chronicon sancti Clementis Mettense* (ide od sv. Klementa do 1193. g.) također odjelito govori o Istri, Liburniji i Dalmaciji u doba cara Karla (MGH, *Scriptores* (SS) XXIV, Hann. 1879, 496). Platyna pak u svojoj „*Liber de vita Christi ac omnium pontificum*” (RIS f. 129, t. III, p. I, Città di Castello 1915, 143) pod 795—816. g. iznosi kako je za vrijeme pape Leona III Karlo dodao svojim pokrajinama „*utramque Pannoniam, Histriam, Liburnos*”, dok je „*maritima vero Dalmatiae Imperio Constantinopolitano subiecta erant*”. Prema tome je očito da se u ranosrednjevjekovnim izvorima razlikuje i odvaja Liburnija od Dalmacije. To svakako ne znači da je Liburnija morala biti i zasebna upravna jedinica. Ali jedno je iz ranosrednjevjekovnih izvora jasno da je ona obuhvaćala onaj gotovo isti teritorij koji je imala i u rimsko doba. Nadalje po našem mišljenju Liburnija je bila pod direktnom franačkom vlašću (cara, t. j. furlanskog markgrofa) i odijeljena od Dalmatinske Hrvatske sve do 820. godine, kada ju je Ludovik Pobožni zbog učinjenih usluga i odanosti Borne prema njenu podvlastio tome knezu. Borna si je onda dodao svome naslovu „*dux Dalmatiae*” i „*atque Liburniae*”.

⁸⁾ RD, 320; Vita Hludowici imperatoris, MGH, SS I, 624.

⁹⁾ RD, 320, 322, 324, 325; Vita. . . , SS I, 625.

societate desciverant et ad nostros fines se contulerant" kao da su i Guduščani i Timoćani pod Bornom i da su se iselili iz iz Srbije u Dalmaciju. Kako se ne može sagledati, kaže dalje Dümmler, na koji način je Borna uspio da postane vojvoda (knez) Dalmacije i Liburnije, t. j. Hrvatske, on drži sa Zeussom da se iza Guduscanorum mora staviti interpunkcija. Ujedno smatra da se Guduščane treba povezati sa Konstantina Porfirogeneta županijom Γούτζηρα, a nikako sa „Gottschee" kako to piše Zeuss. Ipak završava Dümmler zato nijesu sve sumnje uklonjene¹⁰).

Kako je Rački 1877. u svojim „Documenta" donio onaj stavak o Borni pod 818. g., on je nastojao opravdati zašto je stavio iza „Guduscanorum" zarez, t. j. budući da je Borna i knez Liburnije, gdje su živjeli Guduščani, onda je jasno zašto ga je Einhard mogao zvati „ducem Guduscanorum", čiji položaj stavlja Rački u Gacku¹¹). F. Kos donoseći isto onako ovaj pasus kao i Rački, kaže da je Borna zapovijedao Guduščanima, koji su stanovali u Hrvatskom Primorju¹²). Još 1914. godine pokušao je Šišić da ovu stavku Einhardovih anala izmijeni i da ona po njemu ovako glasi: „Erant ibi (t. j. u Aachenu) et aliorum nationum legati, Abodritorum videlicet, ac Bornae ducis, Guduscanorum et Timocianorum". Na taj je način ono Guduscanorum od ducis rastavio zarezom i stavio ovo pleme u neposrednu vezu sa Timocianorum. Taj ispravak u položaju interpunkcije učinio je iz razloga, što se u vijesti o bitci na Kupi između Ljudevita Posavskog i Borne (819) jasno razabire iz čitavog konteksta da je glavar „Guduscanorum" bio „Dragamosus socer Liudewiti", dok se za Bornu na tom mjestu kaže da je „dux Dalmatiae". Tek kasnije, nagrađen očito za vjernost svoju franačkoj državi, završava Šišić, Borna postaje i vladar onih „Guduscanorum", t. j. plemena hrvatskoga naseljena oko rijeke Gacke kod Otočca, jer je Liburnija bila predjel od Raše do Zrmanje¹³).

Međutim 1925. g. Šišić kao da je zaboravio na ovaj svoj ispravak i ono što je rekao o Dragomužu tvrdeći sada da i Ljudemisl, ujak Bornin i Dragomuž, tast Ljudevitov, nijesu nikakvi vladari ili glavari osobitih oblasti, nego tek ono, što izvor o njima kaže, naime prvi je avunculus Bornae ducis, a drugi socer Liudewiti¹⁴).

Istom 1957. g. S. M. Prvanović uzeo je ovaj pasus iz Einharda da ga ponovno obradi. Ali tom prilikom je umjesto da se posluži za to što kritičnijem izdanjem ovih izvora, on je posudio ovaj pasus iz Šafarika (Slovenske starožitnosti) i donio ga i u prevodu. Prema tome bi ovaj Einhardov podatak („legati Abodritorum ac Bornae, ducis Guduscanorum et Timocianorum. . .") za njega bio potpuno jasan i Borna mu je zajednički knez Guduščana i Timoćana „komi su nedavno (i jedni i drugi), zbog sukoba s Bugarima, prešli u krajeve pod franačkom vlašću". Dalje iznaša kako je Rački korigirao latinski

¹⁰) E. Dümmler, Über die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches unter den Karolingern (795—907), Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen X, Wien 1853, 25.

¹¹) RD, 320, 321.

¹²) Fr. Kos, o. c. II, 48.

¹³) F. Šišić, Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji, Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva NS XIII, Zagreb 1914, 31, bilj. 2.

¹⁴) F. Šišić, Povijest Hrvata. . . , 310, bilj. 25.

tekst i promijenio mu smisao, stavljajući zapeću iza riječi Guduscanorum, te je Bornu i Gudušćane odvojio ne samo od Timočana kao njihovih susjeda, nego i od daljeg latinskog konteksta, koji je time kao misaona cjelina potpuno iskidan. Tako je ispalo da su pred cara stupila ne dva, nego tri poslanstva (Abodrita, Borne, kneza Gudušćana i ono Timočana) „koji su se”, dodaje Prvanović, „(sami dakle) sklonuli ispred Bugara i prešli u franačke krajeve.” Tako je, po Prvanoviću, postupio Rački „u oskudici podataka, a kasnije naši historičari, hrvatski i srpski, zavedeni autoritetom uvaženog naučnika, nisu ulazili dublje u tu stvar”. Prema tome je po Prvanoviću Borna 818. g. bio zajednički knez Gudušćana i Timočana, od kojih su prvi bili „još uvijek negdje u Podunavlju u plemenskom savezu s Timočanima”¹⁵).

Iste 1957. godine na ovaj „nedozreli” rad žučno se je oborila N. Klaić, koja je Prvanoviću predbacila da „nije svladao osnovnu metodu rada na historiji”, da ne poznaje dovoljno problematiku i da je prešao preko kritike izvora, kao da ona uopće nije potrebna. Naime umjesto da uzme taj „zapis” iz kritičnog izdanja, on ga uzima iz Šafarika i kroji po svojoj volji. Stoga mu ona citira tekst toga odlomka (F. Kurze, Annales regni Francorum, SS. rer. germ. in usum scholarum, Hannover 1895, str. 149), gdje stoji „. . . ac Bornae, ducis Guduscanorum, et Timocianorum.” i iznosi kako je Prvanović izostavivši zarez pred et, a iza Guduscanorum proglasio Bornu naprosto knezom Gudušćana i Timočana. Stoga ona kaže da je dovoljno međutim da se stavi natrag zarez iza Guduscanorum, „pa da se čitava nesavjesno izgrađena teorija o porijeklu Borne sruši”¹⁶).

Međutim ovako oštra kritika nije smela B. Ferjančića, obrađivača „Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije” II¹⁷), da iznese kako Prvanović „dokazuje” da je Borna „knez istočno-srpskih plemena Gudušćana i Timočana. . .”

I konačno redaktori zbirke „Latinski izvori za blgarskata istorija”¹⁸) izdavajući i ovaj pasus iz Einhardovih anala po Pertzu („. . . videlicet ac Bornae, ducis Guduscanorum et Timocianorum. . .”) začudo ne komentiraju o Borni kao knezu Gudušćana.

3.

Kako vidimo kod nas je Rački prvi nastojao da pravilno protumači ovaj pasus iz savremenih izvora o Borni kao knezu Gudušćana, a Prvanović, zaveden Šafarikovim neprihvatljivim kombinacijama, upravo diletantski je pokušao pobiti to već davno ustaljeno mišljenje o ovome hrvatskome knezu.

Stoga ćemo prije nego što predjemo na detaljniju analizu izvora, koju je Klaićka propustila, iznijeti kako stoji zapravo sa tim pasusom u starim kritičkim izdanjima MGH.

¹⁵) Sv. M. Prvanović, Ko je bio hrvatski knez Borna (Da li je poreklom iz Istočne Srbije), Rad JAZU 311, Zagreb 1957, 301—303.

¹⁶) N. Klaić, Svetislav M. Prvanović, Ko je bio hrvatski knez Borna (Da li je poreklom iz Istočne Srbije), Rad JAZU 311, 1957, str. 301—310, Historijski Zbornik X/1—4, Zagreb 1957, 258, 259.

¹⁷) Posebna izdanja Viz. instituta CCCXXIII/7, Beograd 1959, 42, bilj. 119.

¹⁸) II, Blgarskata Akademija na naukite, Institut za blgarskata istorija, Sofija 1960, 34, 45.

U Einhardovim analima glasi onaj pasus ovako: „... Erant ibi et aliorum nationum legati, Abodritorum videlicet ac Bornae, ducis Guduscanorum et Timocianorum, qui nuper a Bulgarorum societate desciverant et ad nostros fines se contulerant. . .”¹⁹⁾.

Kada ovakav tekst gledamo, onda bi na prvi čas izgledalo da ima Šafarik a sada i Prvanović pravo. Ali ako malo bolje razgledamo i ostali tekst izvora, koji se odnose na Bornu u razdoblju od 818—821. godine, onda ćemo zapaziti slijedeće. Isti već navedeni Einhardovi anali pod 819. godinom pričaju uz ostalo kako je Ljudevit Posavski uspio predobiti na svoju stranu Timočane, koji su napustili savez sa Bugarima i tražili da im car Ludovik dopusti da dodju pod njegovu (carsku) vlast²⁰⁾.

Dakle već iz ovoga teksta je očito da su to bili samo Timočani i saveznici Bugara, a ne i Gudušćani, koji su živjeli u današnjoj Lici. Prema tome Timočani su bili ti, koji su stigli do granica franačke države, a Gudušćani su mirno već davno boravili pod vlašću Borne u navedenom predjelu hrvatske države. Nadalje u tekstu spomenutih anala i „Vita Hludowici” pod 819 godinom točno stoji da je Borna, nakon poraza kod rijeke Kupe, gdje su ga napustili njegovi nevjerni i ustrašeni Gudušćani i prešli na stranu Ljudevita Posavskog, jedva se spasao uz pomoć svoje tjelesne straže. Ali je on kasnije ove bjegunce, koji su se vratili svojoj kući, ponovno podvrgao pod svoju vlast²¹⁾. Još nešto. Kada 818. dolaze pred cara poslanici „narodâ”²²⁾, onda anonimni pisac „Vita Hludowici” nabraja među njima u prvom redu izaslanike Abodrita, te Gudušćana pa Timočana, koji su napustili savez sa Bugarima i nedavno se pridružili Francima²³⁾.

Prema tome i Prvanović je „ispustio u stvari, ključ, kojim se rešavaju mnoga pitanja u vezi sa Bornom,” jer 1) nijesu i Gudušćani zbog sukoba sa Bugarima prešli u krajeve potčinjene Francima, nego samo Timočani, 2) Gudušćani nikada nijesu živjeli u Podunavlju nego u Hrvatskoj, 3) Borna nikada nije bio zajednički knez i jednih i drugih nego samo Gudušćana. Naime i sam Prvanović kao da je zaboravio što je u svome radu nekoliko stranica prije tvrdio, pa kasnije kaže: „Zajednički vođa Borna, koji kao da je bio samo knez Gudušćana, a Timočani mu se pridružili privremeno, zbog nevolje s Bugarima. . .”²⁴⁾.

Sa ovim mislimo da se je našlo dovoljno dokaza „koji bi mogli da obore” Prvanovićevu „tezu u celini”²⁵⁾, a što se tiče onoga zarez, on ostaje i dalje ondje, gdje ga je već davno Rački stavio.

¹⁹⁾ Einhardi Annales, SS I, 205.

²⁰⁾ RD, 322.

²¹⁾ RD, 322.

²²⁾ Nisu bila 2 poslanstva, kako piše Prvanović (o. c., Rad 311, 302) nego čak 4 (Abodriti, Bornini Gudušćani, Timočani i poslanici kneza Ljudevita Posavskoga).

²³⁾ RD, 320.

²⁴⁾ Sv. M. Prvanović, o. c., Rad 311, 306.

²⁵⁾ Isti, o. c., Rad 311, 308.

Dakle na osnovu prvorazrednih i savremenih izvora je jasno da je Borna bio samo knez Guduščana²⁶), a ne i Timočana, koji nijesu bili ni na jedan način u vezi sa onima prvima.

4

Još jedno pitanje u vezi Borne treba riješiti, a to je: da li je ovaj knez umro prirodnom smrću ili je ubijen.

I dok Einhardovi anali pod 821. g. naprosto kažu da je Borna „defunctus est”, pod istom godinom Anonimova „Vita Hludowici” piše da je on „vita privato”²⁷).

Izraz „defunctus est” znači „umro je”, t. j. „pokojni je”, a „vita privato” glasi u prevodu „lišen života” ili drugim riječima: ubijen je. Da je Borna ubijen piše o tome i „Catalogus ducum et regum Dalmatię et Croatiaę”, sastavljen u prvoj polovici 18. stoljeća, a autor mu je valjda Filip Riceputi²⁸). U tome spisu se kaže da je Borna ispočetka bio vjeran Ludoviku Pobožnom i da je savladao kneza Ljudevita (819), a malo kasnije je pristao uz njega i bio ubijen 821. godine²⁹).

Međutim Šišić, koji je objelodanio ovaj katalog, smatra da je sve to „o Borninoj priijekoj smrti, nakon što se tobože pridružio Ljudevitu, naprosto izmišljotina kompilatora”³⁰). No Šišić nije u pravu u pogledu Bornine likvidacije, jer njegov ubistvo donosi i potvrđuje savremeni izvor.

Da se mučki ubije hrvatski vladar nije neka nova stvar. Ta takvu sudbinu je doživio i Ljudevit Posavski. Zatim u ovom istom 9. stoljeću poznat je, doduše neuspjeli pokušaj, da se ubije knez Domagoj, koji je nemilosrdno obračunao sa protivnicima. Ali je zato uspjelo ubistvo kneza Zdeslava, koga je valjda dao ubiti njegov nasljednik Branimir³¹).

Ovakve vrste urota, uperenih protiv života hrvatskih vladara, našle su svoj odraz u zaključcima splitskog sinoda od 925. godine. Naime čak u 6. zaključku ovoga crkvenoga sabora određene su mjere, koje se imadu poduzeti, ako bi se za bune naroda ubilo vladara zemlje (princeps provincie)³²).

To jasno ukazuje da je bilo velikih previranja povezanih sa ubistvom kneza u hrvatskoj državi u prijašnjem stoljeću, a možda i za vlade Tomislava, koji je tim ozakonjenim zaključkom htio valjda onemogućiti slične pokušaje, u kome je jednom od njih platio glavom knez Borna.

²⁶) Interesantan je analista Saxo, pisac iz I polovice 12. stoljeća, koji donosi kako je češki kralj Břetislav preselio iz poljskog kastruma „Gedec” i kastelane i vilane i dao im dio šume naznave „Crinin” i oni su se po onom gradu prozvali „Gedcane” (Annalista Saxo, SS, VI, Hannoverae 1925, 683).

²⁷) RD, 325.

²⁸) F. Šišić, Genealoški prilozi. . . , Vjesnik. . . NS XIII, 89.

²⁹) Evo što piše u ovom „Catalogus” — u: „V. Borna Ludouico Pio, Caroli Magni filio, fidelitatem promittit 818, profligavit rebellem Gallico imperio Liudeuitum Interamnę ducem 819, sed eidem paulo post herens, obruncatur 821.” (F. Šišić, o. c., Vjesnik. . . NS XIII, 90).

³⁰) F. Šišić, o. c., Vjesnik. . . NS XIII, 90, bilj. 8.

³¹) F. Šišić, Povijest Hrvata. . . , 353, 354, 363.

³²) Isti, Priručnik izvora hrvatske historije I/1, Zagreb, 1914, 219.

Ljudevit Posavski

1.

O Ljudevitu Posavskom i njegovom ustanku Rački je donio u svojim „Documenta” kao izvore pasuse iz Einhardovih anala, Anonimovih i Theganovih „Vita Hludowici”, te za 819. godinu također izvadke iz Annales s. Emmerani Ratisp. maiores (748—823) i Annales Fuldenses (samo za 819. g.) kao i jedan dokumenat od 4. VII. 819. godine¹⁾.

Međutim pored ovih izvora ima i drugih. To su u prvom redu savremeni Annales Sithienses (548—823), koji pod 819.²⁾, 820.³⁾ i 823.⁴⁾ godinom govore doduše kratko, ali zato interesantno, o knezu Ljudevitu. Isto tako savremeni već navedeni Annales s. Emmerani Ratispon. maiores samo kažu pod 820. da je dignuta vojska protiv Ljudevita, a pod 821. i druga vojska protiv ovoga kneza⁵⁾.

Annales Fuldenses (680—901) pod 820. g. pišu o odlasku triju vojski protiv Ljudevita, a pod 823. godinom kako je ovaj pobjegao iz Siska Srbima, koji veliki dio Dalmacije, kako se priča, zauzimaju, te je odande ponovno stigao u Dalmaciju do Borningog ujaka Ljudmisl⁶⁾, od koga je na prevaru ubijen⁷⁾.

Chronicon Suevicum universale (768—1043) također još kraće piše o odmetnuću Ljudevita, protiv koga su slane vojske⁸⁾. Herimanni Augiensis Chronicon (do 1054. g.) je nešto opširnija od predjašnje kronike. U njoj se se pod 819⁹⁾ i 820.¹⁰⁾ opisuje slanje vojske protiv Ljudevita, a pod 823. govori o bijegu ovoga „tirana Panonije”¹¹⁾ u Dalmaciju, gdje je poginuo zbog prevare kneza te zemlje¹²⁾.

¹⁾ RD, 320—325.

²⁾ „819. Contra Liudwitung Sclavum in Pannonia rebellantem exercitus de Italia missus. . .” (Annales Sithienses, SS XIII, 37).

³⁾ „820. Tres exercitus de Frantia, Saxonia, atque Italia in Pannoniam contra Liudwitung missi sunt. Propter minietatem pluviarum aer corruptus et fames valida” (Annales Sithienses, SS XIII, 37). Prvu polovicu donosi i Fr. Kos (o. c. II, 57 pod 820. g.).

⁴⁾ „823. Liudewitus in Dalmatia ab hospitibus suis interficitur. . .” (Annales Sithienses, SS XIII, 38).

⁵⁾ Fr. Kos, o. c. II, 57, 59.

⁶⁾ „Catalogus ducum et regum Dalmatię et Croatiaę” kaže da je „Liutesmulus Borne auunculus, rebellis, Salonę obsessus, captus et interemptus 826” što Šišić smatra prostom izmišljotinom kompilatora (F. Šišić, Genealoški prilozii. . ., Vjesnik. . . NS XIII, 90 i bilj. 10).

⁷⁾ Fr. Kos, o. c. II, 57, 63, 67.

⁸⁾ 6. Petinhardus rex interit. Liutwidus rebellat. 7. Exercitus contra Liutwidum congregabatur. 8. Item exercitus contra eundem congregabatur. . .” (Chronicon Suevicum universale, SS XIII, 64).

⁹⁾ „819. Exercitus in Pannonias contra Liudwidum (luid) Sclavum rebellantem parvo effectu mittitur. . .” (Herimanni Augiensis Chronicon, SS V, 102).

¹⁰⁾ „820. Tres exercitus contra Liudwitung ex diversis partibus immissi, Pannonian magna ex parte devastant. . .” (Herimanni. . ., SS V, 102).

¹¹⁾ U pismu Mihajla II (820—829), bizantinskog cara, upućenom Ludoviku Pobožnom, naziva se Tomu Slavenu, Ljudevitovog savremenika, koji je gotovo istovremeno digao ustanak protiv Bizanta (821—823), također „tyrannum” (Latinski izvori za blagarskata istorija II, 26).

¹²⁾ „823. Liudwidus Pannoniae tyrannus in Dalmatiam transfugiens, dolo ducis provinciae peremptus est. . .” (Herimanni. . ., SS V, 102).

Analista Saxo pak pod 820¹³⁾ i 821.¹⁴⁾ godinom govori o ratovanju Franaka protiv Ljudvita¹⁵⁾ „kralja Vilica (Ljutića)”¹⁶⁾, a pod 823. piše kako su u Frankfurt stigla dva brata Milgast i Cedrag, sinovi Ljudvita, kralja Vilica, koji su imali razmirice¹⁷⁾.

I dok isti analista pod 844. g. samo iznosi kako je car Lotar sa Istočnim Francima došao u „Slaviju”¹⁸⁾, a Annales Ottenburani (727—1113) pišu kako je Lotar ubio Gastimila, kralja Slavena¹⁹⁾, dotle Annales Corbeienses (822—1117) donose također da je kralj Lotar sa Istočnim Francima stigao u Slaviju nazvanu Rugija i ubio njihovog kralja Gastimila²⁰⁾. Mariani Scotti pak Chronicon opisuje kako je car Ludovik sa svojom vojskom uništio Istočne Slavene²¹⁾, čiji je knez „Liudit” pobjegao 822. godine²²⁾. I konačno na kraju nekoga brüsselskoga rukopisa, koji govori o životu svetaca, stoji da je ovaj spis (liber) započet u „Huniji” (in Hunia) u vojsci 2. VI. 819. godine i dovršen kod lokaliteta sv. Florijana²³⁾. Ovaj podatak se razumljivo odnosi na vojnu protiv Ljudevita Posavskoga.

¹³⁾ „A. Dī. 820. Expositio in Slavos directa est contra Liutwidum regem Wilzorum. . .“ (Annalista Saxo, SS VI 572; Fr. Kos, o. c. II, 57).

¹⁴⁾ „A. Dī. 821. Exercitus item contra Liutwidum dirigitur. . .“ (Annalista Saxo, SS VI, 572).

¹⁵⁾ Fr. Kos piše (o. c. II, 57, bilj. 1) da je tu ovaj analista Ljudevita zamijenio sa „Liubi”, kraljem Polabskih Vilica.

¹⁶⁾ Za ovakvo tituliranje G. Waitz kaže da je ta greška valjda iz Chronicon Ekharda pod 823. godinom. Međutim ondje se ovaj zove „Liubit” ili „Liuthit” (Ekkehardi Chronicon universale SS, VI, 171).

¹⁷⁾ „A. Dī. 823. . . duo fratres de regno Wilzorum, contraversiam habentes, Milegast et Cedrago, filii Liudviti regis Wilzorum. . .“ (Annalista Saxo, SS VI, 572, 573).

¹⁸⁾ „A. Dī. 844. Lotharius imperator cum orientalibus Francis venit in Slaviam. . .“ (Annalista Saxo, SS VI, 575).

¹⁹⁾ „844. Lotharius Gastimilum regem Sclavorum occidit. . .“ (Annales Ottenburani, SS V, 3).

²⁰⁾ „844. Hlotharius rex cum orientalibus Francis venit in Slaviam Rugiam vocitam, et eorum regem Gastimilum occidit. . .“ (Annales Corbeienses, SS III, 3).

²¹⁾ I Theganova Vita Hludowici pišu kako je 820. car poslao svoju vojsku protiv Istočnih Slavena, čiji se je vođa zvao „Liduit”, kojega se je natjeralo u bijeg i njegovu zemlju opustošilo (RD, 325; Fr. Kos, o. c. II, 57). Einhardovi anali još 815. govore o Istočnim Slavenima, koji su caru u Paderborn poslali svoje prvake i poslanike. Pod 822. g. isti anali tumače da su Istočni Slaveni: Bodriči, Srbi, Vilci (Ljutići), Česi, Moravljani i Braničevci (RD, 316, 327). Međutim u jednom dokumentu od 817. godine govori se i o Slavenima, koji su na istočnoj strani Bavorske (RD, 318; Fr. Kos, o. c. II, 47). Time je očito da je vođa Einhardovih Istočnih Slavena bio Ljudevit Posavski, koji je veći dio ovih Slavena ujedinio i pod njegovim vodstvom oni su se suprostavili Francima u nadi da će se od njih osloboditi. Prema tim izvorima među Istočne Slavene ubrajaju se dakle i Panonski Slaveni.

²²⁾ „844. Ludovicus imperator per exercitus suum orientale Sclavos vastat, duces eorum nomine Liudit fugato 822. . .“ (Mariani Scotti Chronicon, SS V, 550).

²³⁾ Fr. Kos., o. c. II, 50.

2.

Knez Ljudevit²⁴⁾ je, kako se uočuje iz tih izvora, ostao duboko u nemilom sjećanju Francima, t. j. Nijemcima. Kao „dux” ili „rector”²⁵⁾ Donje Panonije²⁶⁾ on je vladao mnogo većim teritorijem, kako to indirektno potvrđuju izvori 9. stoljeća, nego što mu naši historičari pripisuju.

Sami pak savremeni izvori zovu njegovu kneževinu²⁷⁾ „Liudeviti terram”²⁸⁾, a rat, koji su vodili Franci²⁹⁾ sa njime, nazivaju „Ljudevitov rat” (bello Liudewitico, Liudewiticum bellum³⁰⁾ ili „panonska vojna” (expeditionem Pannonicam³¹⁾).

I dok je Borna kao knez Guduščana 818. godine bio samo vođa jednoga maloga plemena u Liburniji, dotle je upravo tada upravljač Donje Panonije nepokorni Ljudevit, koji se sprema na ustanak zbog okrutnosti i drskosti Kadaloha, furlanskog markgrofa, pod koga je spadao. Uskoro je optužen i zbog pobune i veleizdaje. No protiv njega poslana vojska doživljuje neuspjeh i Ljudevit sada stavlja caru preko svojih poslanika svoje uslove, t. j. ponude od kojih nije htio odustati na traženje franačkog vladara i nove iznijeti.

Dalje je poznat razvoj borbe Ljudevita Posavskog sa Francima i sa Bornom, kome je car Ludovik, na njegovo jadikovanje zbog grožnji panonskoga kneza, poslao čak pomoćne čete. Iako su Franci sve saveznike Ljudevita stavili ponovno pod svoju vlast, ovaj knez je ostao i dalje nepobijeden, te je je konačno 822. godine ispred nove franačke vojske ostavio svoj grad Sisak i po Einhardovim analima pobjegao Srbima³²⁾, narodu, koji veliki dio Dalma-

²⁴⁾ Ovo ime u raznim rukopisima i prepisima navedenih izvora piše se: Liudevit, Liudewit, Liutevit, Liudwit, Liuduin, Liduit (RD, 320—328), Hliudwit, Liudiwuit, Luitwid (Fr. Kos, o. c. II, 57), Liuduwit, Liudiwit (Annalista Saxo, SS XIII, 377), Liutwid (Chronicon Suevicum. . . , SS XIII, 64), Liudwid (Herimanni. . . , SS V, 102), Ludevic, Luidewit, Ludowit, Liudewic (Einh. Annales, SS I, 205), Leutouit, Leuteuit (Vita Hludowici, SS I, 624).

²⁵⁾ „1003. . . Bolizlaus Poleniorum rector. . . Bolizlavi ducis. . .” (Thietmari (979—1018) Chronicon, SS II, 799).

²⁶⁾ RD, 320.

²⁷⁾ „Catalogus ducum et regum Dalmatię et Croatiaę” naziva njegovu kneževinu: Interamnia. Zapravo taj pasus glasi: „. . . Liudeuitum Interamnię ducem. . .”, što Šišić smatra izumom kopilatora i kaže da tome nazivu „inače nema ni u kojem vrelu ili djelu traga” (F. Šišić, Genealoški prilozi. . . , Vjesnik. . . NS XIII, 90 i bilj. 7).

²⁸⁾ RD, 325.

²⁹⁾ Da su franački vojnici išli sa dosta velikom nesigurnošću u borbu protiv Ljudevita najbolje karakterizira jedan dokumenat od 4. VII. 819. g. On je sastavljen na samom bojištu u Panoniji i u toj ispravi franački vazal Meginhart prepušta freisinškoj crkvi neku stvar na vječna vremena, ako bi poginuo u ovoj vojni (RD, 323, 324; Fr. Kos, o. c. II, 50).

³⁰⁾ RD, 325, 327.

³¹⁾ Fr. Kos, o. c. II, 60.

³²⁾ M. S. Drinov drži da je Ljudevit tražio utočište kod Srba, na koje se nije protezalo franačko gospodstvo (M. S. Drinov, Pogled na najstariju povijest Hrvata, Srba i južnodalmatinskih Slavena; njihovo stanje u prvog četvrti 10. vijeka, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, 23). J. Šidak iznosi da je, premda postoji mišljenje da se izraz izvora: ad Sorabos vjerovatno odnosi na toponim Srb, koji se u kasnijim srednjovjekovnim spomenicima pojavljuje kao središte istoimene župe u dolini gornje Une, ipak vjerovatnije Šišićevo mišljenje da se doista radi o Srbima, koji su živjeli „svakako Savi i Vrbasu negdje na jugoistoku u blizini dalmatinskih Hrvata” (J. Šidak, Historijska čitanka za hrvatsku povijest I, Zagreb 1952, 11). Prvanović čak hoće da je Ljudevit pobjegao Gačanima, na koje je možda Einhard mislio i za koje je čuo da se nazivaju i Srbima (o. c., Rad 311, 309). N. Klaić piše da se je

cije nastanava. Ondje je jednoga od njihovih knezova, koji ga je primio, ubio i onda si prisvojio njegov grad. Po Anonimovim „Vita Hludowici” Ljudevit Posavski je stigao do nekoga kneza Dalmacije, kojega je maknuo i uzeo njegov grad. Po Einhardu on je sada poslao carevoj vojsci svoje poslanike, preko kojih je obećao da će se lično pojaviti, a po onom Anonimu uputio je poslanike sa izjavom da je pogriješio i obećao da će doći pred cara³³).

I dok Einhardovi anali detaljnije navode kako je Ljudevit ostavio Srbe i sklonuo se u Dalmaciju kod Ljudemisla³⁴), koji ga je nakon nekoga vremena dao na prevaru ubiti, dotle Anonimova „Vita Hludowici” naprosto pišu da je na sabor u Frankfurt stigla vijest o smrti Ljudevita „tirana” (tyranni), ubijenog na prevaru³⁵).

Još interesantnije piše o tome Herimannova „Chronicon”. Ona ga naziva „tiranin Panonije”³⁶), kojega je je 823. na prevaru ubio knez Dalmacije, kamo je pobjegao. Savremeni pak Annales Sithienses donose kako je te iste godine Ljudevit u Dalmaciji ubijen od svojih domaćina³⁷), a Annales Fuldenses pričaju o njegovom ponovnom dolasku Dalmaticima (in Dalmatas) do Ljudemisla, koji ga je na prevaru likvidirao³⁸).

Sve ovo do vodi toga da je Ljudemisl imao razloga što je ubio svoga gosta. Jedan od tih razloga bio je možda i taj, što je Ljudevit još 821. godine uspio da ili poreklo svojih ljudi ili svojih prištaša u Dalmatinskoj Hrvatskoj ubije Bornu, koji mu je stalno radio o glavi i pripremao nove pothvate protiv njega.

Vijest o Ljudevitovoj pogibiji primljena je na dvoru Ludovika Pobožnog³⁹) sa neskrivenim zadovoljstvom i veseljem kao i sa izvjesnim olakšanjem, jer se je taj vladar konačno oslobodio opasnoga protivnika, koji je neprestano križao planove Francima u ovom dijelu Evrope. Interesantno je da ovaj naš veliki buntovnik, okršten u franačkim izvorima nazivom „tiranin”, nije ni danas dobio svoju monografiju, koju on i njegov oslobodilački pokret („Ljudevitova vojna”) i te kako zaslužuju. Sve se je dakle svelo i ostalo i u našim danima na tome da se o njemu i njegovom ustanku jedino piše sa nekoliko redaka u okvirima naših pojedinih historija.

Ljudevit Posavski sklonio, prema Einh. analima, k Srbima za koje kaže da drže „veliki dio Dalmacije”. Riječ je vjerovatno, komentira ovaj pasus Klaička, o današnjem Srbu, koji je u srednjem vijeku bio središte posebne županije (Enciklopedija Jugoslavije 5, 577).

³³) Gl. RD, 327.

³⁴) M. S. Drinov kaže da je od Srba pobjegao Ljudevit drugom dalmatinskom plemenu, kojemu je bio poglavica „Ljudemisal”. To pleme bijaše bez sumnje jedno između četiri južnodalmatinska plemena. Ono, po Drinovu, ne bijaše zavisno od Srba, jer drugačije ne bi Ljudevit, uklanjajući se osveti Srba, odlučio da ode k njemu (M. S. Drinov, o. c., Zbornik. . . , 23).

³⁵) Gl. RD, 328.

³⁶) „Liudwidus Pannoniae tyrannus. . .” (Herimanni. . . SS V, 102). „1045. ind. 15. Petrus rex Ungariorum a quodam tyranno Pannonico ceptus et caecatus, ille qui cum expulerat regnare coepit. . .” (Annales Hildesheimenses, cont. 1041—1108, SS III, 104). „1046/7. Interea Petrus Ungariorum rex a quodam tyranno Pannonico ceptus et cecatus, ille qui cum expulerat regnare coepit. . .” (Chronicon Wirzburgense auctore, ut videtur Ekkehardo, SS VI, 30).

³⁷) Annales Sithienses, SS XIII, 38.

³⁸) Fr. Kos, o. c. II, 67.

³⁹) RD, 328.

IS IT POSSIBLE TO ADD ANYTHING TO THE INTERPRETATION OF THE CROATIAN DUKES BORNA AND LJUDEVIT POSAVSKI?

(Summary)

Borna

Using printed material so far not sufficiently considered, the author here states that Borna was only the of the tribe Guduščani and that he was killed.

Ljudevit Posavski

The author deals here with a number of documents not used by Rački in his „Documenta”. Intepreting them ho wishes to draw the young historians attention to the significance of this rebellions duke's well organized resistance movement against the Franks („Ljudevit's wars”), sometimes called „tyrant” by them, and his persistent campaigns against the Frankish State.